

Janne Nieminen

KAUHUKAKARA VAI KYMPIN TYTTÖ?

Kehysanalyysi Raisa Räisäsen katoamista
käsittelevästä podcastista Viimeinen johtolanka

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Janne Nieminen: Kauhukakara vai kymppin tyttö? Kehysanalyysi Raisa Räisäsen katoamista käsittelevästä podcastista Viimeinen johtolanka
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Viestinnän monitieteinen tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2021

Tässä kandidaatintutkielmassa selvitän, millä tavalla media kehystää rikoksen uhria ja pitkään selvittämättömänä pysynyttä katoamistapausta. Tutkielmani perustuu ennako-oletukseen, että medialla on tapana sovittaa rikostapaukset yleisölle tuttujen tarinoiden raameihin, jotka sisältävät myös vakiintuneita uhrinarratiiveja. Aineistoksi valikoitui Raisa Räisäsen katoamista käsittelevä kuusiosainen Viimeinen johtolanka -podcast-sarja. Sarjan on toimittanut Marko Niemi, ja Yle julkaisi sen lokakuussa 2020.

Tutkielmassani käytän metodina kehysanalyysiä. Kiinnitän huomiota siihen, mitkä seikat aineistoni kerronnassa korostuvat ja nousevat keskiöön. Havainnoimalla metaforia, rinnastuksia ja muita kerronnassa esiintyviä kielellisiä keinoja pyrin selvittämään, millaisen käsityksen aineistoni Räisäsestä muodostaa. Analysoin myös toimittajan roolia podcastissa. Vertailen havaintojani aiempaan rikosjournalismin kehyksiä ja uhrinarratiiveja käsittelevään kirjallisuuteen.

Havaitsin aineistosta useita erilaisia kehystämisen tapoja, joista tärkeimmät ovat toisilleen vastakohtaiset. Nähdäkseni tulokseni osoittavat, että kehystäminen voi olla myös tiedostamatonta ja että toimittajat voivat tulla rutiininomaisesti toistaneeksi vakiintuneita kehyksiä käsittelemistään asioista.

Avainsanat: rikosjournalismi, kehystäminen, uhrinarratiivit, uhri, ideaaliuhri

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA ONGELMANASETTELU	3
	2.1 Henkilövetoisuus ja tunnekeskeisyys leimaavat rikosuutisointia	3
	2.2 Media on tarinankertoja ja moraalinvartija.....	5
3	TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	7
4	KESKEISET KÄSITTEET JA KATSAUS AIEMPAAN TUTKIMUKSEEN.....	8
	4.1 Ideaaliuhri	8
	4.2 Opettavainen tarina.....	9
	4.3 Kadonneen valkoisen naisen syndrooma.....	9
5	AINEISTO	11
6	TUTKIMUSMENETELMÄ.....	12
	6.1 Kehykset ja kehysanalyysi	12
7	ANALYYSI JA TULOKSET.....	14
	7.1 Uhrin ideaalistamisen kehys	14
	7.2 Opettavaisen tarinan kehys.....	17
	7.3 Tunteiden käsittelyn kehys.....	19
	7.4 Tutkimuskysymyksiin vastaaminen	21
8	POHDINTA.....	23
	LÄHTEET	26

1 JOHDANTO

”Tapaus tuli jotenkin eri tavalla ihon alle verrattuna muihin katoamistapauksiin. Teinikäisen tytön isänä voin vain kuvitella, kuinka läheisten elämä menee sekaisin, kun perheenjäsen katoaa”, kuvailee toimittaja Marko Niemi (Yle 2020) suhdettaan Raisa Räisäsen katoamismysteeriin. Syksyllä 2020 Yle julkaisi Niemen tekemän podcastin Viimeinen johtolanka, joka pureutuu ensimmäisissä kuudessa osassaan kyseiseen tapaukseen. 16-vuotias Räisänen katosi Tampereella kesken baari-illan lokakuussa 1999. Useista tutkintalinjoista ja vihjeistä huolimatta poliisi ei ole toistaiseksi onnistunut selvittämään, mitä Räisäselle tapahtui tuona iltana. Vuodesta 2019 lähtien keskusrikospoliisi on tutkinut katoamista murhana (Aamulehti 2019).

Harva suomalainen on voinut välttyä Raisa Räisästä käsitteleviltä uutisilta. Tapaus on ollut esillä niin lehdistössä, televisiossa, kirjallisuudessa kuin radiossakin edellisten kahden vuosikymmenen aikana. Lukiolaistytöstä on tullut traagisen kohtalonsa vuoksi koko kansan tuntema hahmo siitä huolimatta – tai ehkä juuri siksi – että tämä oli melko tavalliseksi luokiteltava nuori. Nähdäkseni alussa siteerattu Niemen kommentti kuvaa osuvasti sitä, millaisen merkityksen Räisäsen kohtalo on yhteiskunnassamme saanut. Siitä on tullut yhteinen tragedia, johon yleisö voi heijastaa omia arvojaan ja pelkojaan. Räisäsen katoamistapaus näyttäytyy vastaavana kansakuntaa ravisuttaneena murhenäytelmänä kuin esimerkiksi Jokelan kouluampuminen vuodelta 2007, Konginkankaan bussiturma vuodelta 2004 tai Kyllikki Saaren murha vuodelta 1953.

Tässä tutkielmassa selvitän kehysanalyysin keinoin, millaista kuvaa media rakentaa rikoksen uhrista. Tutkimuskohteekseni valikoitui Raisa Räisäsen katoamistapaus, sillä se on yksi tunnetuimmista ja eniten mediahuomiota saaneista rikostutkinnoista Suomessa. Empiiriseksi aineistoksi valitsin edellä mainitun Viimeinen johtolanka -podcastin, sillä nähdäkseni se heijastelee melko tarkasti sitä kuvaa, joka Räisäsestä on julkisuudessa muodostunut. Kuusiosainen podcast-sarja on myös yksi kattavimmista journalistisista tuotoksista, joka Räisäsen katoamista on käsitelty. Podcast sisältää toimittaja Niemen itsensä tekemiä tuoreita haastatteluja, Ylen aiemmista radio- ja tv-

ohjelmista poimittuja osuuksia sekä otteita tapausta käsitelleistä tietokirjoista. Poliisiviranomaisen lisäksi äänessä ovat esimerkiksi Räisäsen sukulaiset sekä ystävät ja tuttavat. Podcastin toimittanut Niemi käy jaksoissa läpi poliisin julkisuuteen antamat tutkintalinjat ja tärkeimmät vihjeet ja käsittelee myös Räisäsen persoonaa ja elämänvaiheita ennen katoamista.

Tutkielmani toisessa luvussa esittelen, millä tavalla henkirikosuutisointi on muuttunut edellisten vuosikymmenten aikana ja millainen on nykyään rikosjournalismin yhteiskunnallinen rooli. Kolmas luku käsittelee tutkimuskysymystäni. Sen jälkeen esittelen tutkielmani kannalta merkittävimmät käsitteet ja teoriat, joihin tutkimuskysymykseni asettelu nojaa. Viidennessä luvussa esittelen tutkielmani aineiston ja kuudennessa luvussa käyn läpi kehysten käsitettä ja kehysanalyysiä tutkimusmenetelmänä. Seitsemännessä luvussa esittelen tulokset ja kahdeksannessa luvussa pohdin ja analysoin tutkielmani.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA ONGELMAN-ASETTELU

Tässä luvussa käyn lyhyesti läpi rikos- ja onnettomuusjournalismin kehitystä edellisten vuosikymmenten aikana sekä hahmottelen median nykyistä roolia rikostapausten raportoijana. Luvussa 2.1 käsittelen journalismin muutosta yleisellä tasolla. Luvussa 2.2 syvennyn median kaksijakoiseen rooliin tarinankertojana ja moraalinvartijana.

2.1 Henkilövetoisuus ja tunnekeskeisyys leimaavat rikosuutisointia

Rikokset ovat kiinnostaneet yleisöjä koko journalismin historian ajan, sillä etenkin henkirikoksia käsitellessään media valottaa ja muokkaa yhteiskunnan perimmäisiä arvoja (Mäkipää & Mörä 2009, 207). Vaikka mediat ovat käsitelleet rikoksia aina, rikosuutisoinnin määrä alkoi kasvaa Suomessa 1990-luvulta lähtien (Smolej 2011, 10). Tätä selittää esimerkiksi se, että rikostoimittajien ammattikunta vakiintui 1980-luvun lopulla ja mediatalot alkoivat enenevässä määrin perustaa rikosuutisointiin erikoistuvia osastoja. Internetin myötä rikostoimittajat myös saivat viranomaisilta aineistoa aiempaa helpommin. (Emt., 11.)

Ilta-Sanomien henkirikosuutisointia tutkiessaan Mäkipää ja Mörä (2009, 208) havaitsivat, että median tapa käsitellä tapauksia on muuttunut selvästi edellisten vuosikymmenten aikana. Vielä vuonna 1980 henkirikosuutiset rakentuivat pääosin viranomaisten lausunnoista, eikä rikosten aiheuttamia tunteiden käsittely tai tapahtumien seurausten arviointi juuri kuulunut kuvaan. Tällainen pelkistetty henkirikosuutisointi edustaa perinteisiksi journalistisiksi hyveiksi katsottuja piirteitä, kuten objektiivisuutta, neutraaliutta ja toimittajan ulkopuolisuutta. (Emt., 208, 214.)

Kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu rikosuutisoinnin muuttuneen henkilövetoiseen ja tunnekeskeiseen suuntaan 1990-luvun vaihteesta lähtien. Lisäksi mediat keskittyvät aiempaa korostetummin harvinaisiin rikostapauksiin. (Wardle 2008, 136.) Vuosituhannen vaihteen lähestyessä myös *Ilta-Sanomien* henkirikosuutiset alkoivat uudella tavalla pohtia tekijän ja uhrin persoonallisuutta, arvioida rikoksen aiheuttamia tunteita

ja nostaa pintaan henkirikoksen vaikutuksia yhteisölle. Esimerkiksi kollektiivisen surun, vihan, myötätunnon sekä tuomitsemisen merkitykset kasvoivat uutisjutuissa. (Mäkipää & Mörä 2009, 218.) Toisin sanoen toimittajat rakensivat juttunsa aiempaa useammin sellaisiksi, että lukija voisi samastua kuvattuihin tapahtumiin. Tämä ilmeni esimerkiksi siten, että ääneen pääsivät poliisien ja muiden virkaihmissen lisäksi aiempaa enemmän myös uhrien läheiset tai rikostapausten silminnäkijät. (Emt., 208, 217.) Tällaisella yleisöjen samastamisella mediat pohjimmiltaan viestittävät, että kuvattu rikos voisi tapahtua kenelle tahansa, jopa lukijalle tai katsojalle itselleen. Lukijat voivat siis samastua rikosuutiseen paitsi myötätunnon ja surun myös pelon kokemuksen kautta. (Wardle 2008, 138.)

Rikosuutisointia leimaavat nykyisin myös oikean ja väärän vastakkainasettelut. Ilta-Sanomien henkirikosuutisoinnissa alkoi jo 1990-luvulta lähtien yleistyä tapa, jossa rikoksia selitetään tekijän poikkeavalla ja pahalla persoonallisuudella (Mäkipää & Mörä 2009, 216). Tällöin media korostaa rikokseen syyllistyneen pahuutta alleviivaamalla esimerkiksi uhrin avuttomuutta tai viattomuutta. Tällainen viattomuutta korostava ja idealisoiva kehystämistapa on yleinen, kun rikoksen kohteena on esimerkiksi nuori tai naispuolinen henkilö. (Emt., 217.)

Kun rikosuutinen tällä tavalla idealisoi uhrin, lukijoiden on helppo samastua tähän (emt., 217). Mäkipää ja Mörä (2009, 221) arvelevat, että nykyaikaisessa lukemattomien eri näkökulmien mediamaisemassa ihmisillä on tarve löytää asioita, jotka ovat yksiselitteisesti hyviä tai pahoja. Pahan tekijän ja hyvän uhrin erottelulla media myös korostaa rikoksen yhteiskunnallista merkitystä. Tällöin media tulee myös esittäneeksi moraalisia arvioita rikostapauksista. (Mäkipää & Mörä 2009, 216–217.) Kun tapahtuma kehystetään hyvän ja pahan väliseksi vastakkainasetteluksi, rikos voi alkaa tuntua hyökkäykseltä paitsi yksittäistä uhria myös yhteiskunnan arvoja kohtaan (emt., 217). Media siis ottaa lukijat, katsojat tai kuuntelijat osaksi prosessia, jonka tarkoituksena on tiedonvälityksen ohella purkaa ja käsitellä rikoksen herättämiä tunteita kollektiivisesti.

Ilmiö ei rajoitu pelkästään rikosjournalismiin, vaan vastaavaa kehitystä on ollut Suomessakin havaittavissa myös onnettomuus uutisoinnissa (Koljonen & Kunelius 2005,

55). Journalismi on nykyaikana voimakkaasti henkilöitynyt, mikä tarkoittaa esimerkiksi uhrien aiempaa tarkempaa käsittelyä. Lisäksi onnettomuusjournalismia leimaa nykyisin tarve työstää järkytyksiä ja surua. Kun media käsittelee onnettomuuden herättämiä tunteita, se vetää koko yleisön surijoiden joukkoon. (Emt., 55.) Onnettomuus- ja rikosuutisoinnissa tapahtuneet muutokset liittyvät osaltaan tabloidisaation käsitteeseen, jolla on selitetty journalismin muutosta. Tämä tarkoittaa esimerkiksi tunteellisten yksityiskohtien, sensaatiomaisuuden, henkilöitymisen sekä yksityisiin asioihin tunkeutumisen lisääntymistä journalismissa. (Emt., 56.)

2.2 Media on tarinankertoja ja moraalinvartija

Eniten tunteisiin vetoavat rikostapaukset kasvavatkin nykyaikana suuriksi mediatapah- tumiksi, joista uutisvälineet ammentavat sisältöä jopa vuosikymmenten ajan. Hyvä esi- merkki tästä on kansainvälisesti suurta huomiota saanut kolmevuotiaan englantilaisen Madeleine McCannin katoamistapaus vuodelta 2007. McCannia käsittelevää uutisoin- tia seuraavista ihmisistä on muodostunut valtioiden rajat ylittävä yhteisö, joka jakaa yhteisen surun ja myötätunnon uhria ja tämän omaisia kohtaan (Moore 2014, 5). Täl- lainen yhteisö ei kuitenkaan synny kenen tahansa rikoksen uhrin ympärille. Mooren (2014, 9) mukaan Madeleine McCann soveltuu iän, sukupuolen ja yhteiskuntaluok- kansa vuoksi täydellisesti vakiintuneeseen määritelmään viattomasta uhrista. Tähän ”täydellisen” tai ”ideaalin uhrin” määrittelyyn palaan myöhemmin tässä tutkielmassa.

Media hakee rikosuutisiinsa samastumispintaa sovittamalla tapahtumat yleisölle tuttu- jen tarinoiden raameihin, ja näitä tarinoita kertomalla media tulee vahvistaneeksi yh- teiskunnassa vallitsevia sosiaalisia normeja ja arvoja (emt., 8). Tunteita herättävistä ri- kostapauksista uutisoiva media ei ole kuitenkaan pelkästään tarinankertoja vaan myös moraalinvartija (Wardle 2008, 138). Median roolit tarinankertojana ja moraalinvarti- jana eivät ole keskenään ristiriidassa, vaan ne edustavat saman kolikon kahta eri puolta (emt., 139). Jotta uutiset herättäisivät yleisön kiinnostuksen, niiden tulisi sisältää dra- matiikkaa. Tämä taas ajaa toimittajat rakentelemaan juttuihinsa perinteisiä hyvän ja pahan sekä oikean ja väärän välisiä vastakkainasetteluja. (Emt., 140.) Media siis antaa aineksia siihen, miten tietty rikos tulisi moraalista näkökulmasta arvioida ja mihin

osapuoleen tai seikkaan syyttävä katse tulisi kohdistaa (Moore 2014, 10). Joissakin tapauksissa media tulee kehystäneeksi rikoksen siten, että uhri asettuu itse syyppääksi kohtaloonsa.

Tutkielmani lähtökohta linkittyy pohjimmiltaan journalismin objektiivisuuden ongelmallisuuteen. Journalistin ohjeiden (2011) mukaan työssä on pyrittävä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen. Objektiivisuus on kuitenkin käsitteenä laaja ja tulkinnanvarainen, sillä mediaesitykset ovat aina valintojen tulosta ja ne esittävät ja rakentavat todellisuutta tietystä näkökulmasta (Seppänen & Väliverronen 2012, 161, 90). Monissa tutkimuksissa onkin kiinnitetty huomiota rikosuutisoinnin ja todellisuuden vääristyneeseen suhteeseen esimerkiksi siitä näkökulmasta, millaiset rikostapaukset ovat mediassa yliedustettuina (Mäkipää & Mörä 2009, 211).

Se, mitä asioita rikosuutiset painottavat ja mitä jättävät kertomatta, kuvaa aina jossain määrin yhteiskunnallisia normeja (emt., 207). Journalismin objektiivisuuden kannalta onkin mielestäni perusteltua tutkia, millaisessa valossa media erilaisia rikoksia esittää. Aiempien teorioiden perusteella voi todeta, että uutisvälineillä on tapana sovittaa rikostapaukset vakiintuneisiin tarinallisiin muotteihin esimerkiksi hyvän ja pahan välistä vastakkainasettelua korostamalla. Tässä tutkielmassa ennakko-oletukseni on, että nämä tarinalliset raamit pitävät sisällään myös valmiiksi määritellyjä uhrinarratiiveja, joihin media rikoksen kohteet herkästi asettaa.

3 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tässä tutkielmassa tarkastelen, millaisia kehyksiä aineistoni rakentaa Raisa Räisästä rikoksen uhrina ja millä tavalla kerronta tarinallistaa tapauksen. Pyrin siis löytämään vastauksen seuraavaan kysymykseen:

Miten podcast-sarja Viimeinen johtolanka kehystää Raisa Räisäsen katoamistapausta ja Räisästä rikoksen uhrina?

Tutkimuskysymykseni perustuu ensisijaisesti Nils Christien (1986, 12) ideaaliuhrin käsitteeseen sekä Sarah Mooren (2014, 123) teoriaan opettavaisesta tarinasta. Kiinnitän siis huomiota etenkin siihen, esiintyykö aineistossani uhrin ideaalistamista tai vastakohtaisesti opettavaisen tarinan piirteitä. Pyrin selvittämään, esittääkö aineistoni uhrin aktiivisena toimijana vai passiivisena ja viattomana kärsijänä. Selvitän myös, millaisia muita kehyksiä aineistosta mahdollisesti erottuu. Havainnoin lisäksi sitä, millainen toimittajan rooli podcastissa on ja millä tavoin tämä perustelee tekemänsä painotukset ja rajaukset.

Rikosten uhrien saamaa mediahuomiota, rikosuutisten herättämiä tunteita ja median suosimia narratiiveja on tutkittu aiemmin etenkin ideaaliuhrin käsitteen avulla. Kadonneen valkoisen naisen syndrooma puolestaan on termi, joka liittyy median rooliin katoamistapauksissa ja tiettyjen ihmisryhmien oletettuun yliedustukseen rikosuutisoinnissa. Rikosuutisten kehystämisen tapoja selvittäneet tutkijat ovat aiemmin soveltaneet myös opettavaisen tarinan käsitettä. Seuraavassa luvussa valotan kyseisiä termejä ja esittelen lyhyesti tematiikkaan liittyvää tutkimusta.

4 KESKEISET KÄSITTEET JA KATSAUS AIEM- PAAN TUTKIMUKSEEN

4.1 Ideaalihuri

Rikosten uhreja koskevassa kriminologisessa tutkimuksessa ja mediatutkimuksessa on usein sovellettu Nils Christien kehittämää ideaalihurin käsitettä. ”Uhrus” on Christien (1986, 12) mukaan häilyvä määritelmä, samankaltainen ympäristön sanelema sosiaalinen konstruktio kuin esimerkiksi sankaruus tai petturuus. Ideaalihurilla Christie tarkoittaa yksilöitä tai ihmisryhmiä, jotka rikoksen kohteeksi jouduttuaan saavat julkisen ja kyseenalaistamattoman roolin viattomina kärsijöinä. Christien mukaan rikoksen kohde sopii ideaalihuriksi tiettyjen ehtojen täytyessä.

Ensinnäkin uhrin tulee olla heikko suhteessa rikoksen tekijään (emt., 12). Sairaant, vanhat tai hyvin nuoret ihmiset sopivat hyvin ideaalihureiksi. Lisäksi uhrin tulisi olla rikoksen tapahtuessa jonkin kunniallisen tai arvostettavan toiminnan parissa. Toisin sanoen rikoksen tulee tapahtua sellaisessa ympäristössä sellaisena ajankohtana, että uhria ei voi moittia tai syyttää. Oleellista on myös se, että rikoksen tekijä on uhrille tuntematon, jokin ulkopuolinen paha taho. Ideaalihuriksi sopisi esimerkiksi pienikokoinen iäkäs nainen, joka joutuu keskellä päivää hyökkäyksen kohteeksi palatessaan hoitamasta sairasta sukulaistaan. Sitä vastoin baarissa tuttavansa pahoinpitelemäksi joutuva nuori mies ei täytä ideaalihurin määritelmää, vaikka tämä saisi vakavia vammoja. (Emt., 12–13.)

Mediatutkimuksessa ideaalin uhrin käsitettä on soveltanut esimerkiksi Birgitta Höijer (2004, 517). Hän tutki, millä tavalla ihmiset suhtautuvat median esittämiin kuviin sodan uhreista. Höijer havaitsi, että eniten myötätuntoa herättivät ideaalihurin määritelmään sopivat henkilöt: naiset, lapset sekä ikääntyneet ihmiset. Myötätunnon heräämisen kannalta oleellista oli, että yleisö saattoi määritellä sodan keskelle joutuneet ihmiset avuttomiksi ja viattomiksi. (Emt., 521.)

4.2 Opettavainen tarina

Sarah Mooren (2014, 123) mukaan mediat kertovat rikostapauksista usein ”opettavaisen tarinan” muodossa. Opettavaisen tarinan kehyksessä rikoksen tekijä jää sivuosaan ja huomion keskiöön nousee uhrin oma toiminta ja ratkaisut: rikos on aina jossain määrin seurausta uhrin omasta huolimattomuudesta ja poikkeavasta käytöksestä (emt., 123–124). Opettavaisessa tarinassa media ottaa holhoavan roolin ja varoittaa yleisöä toimimasta tietyllä tavalla, jotta nämä eivät itse joutuisi ikävyyksiin uhrin tavoin. Pohjimmiltaan opettavainen tarina siis antaa moraalisia ohjeita siitä, millainen käytös on sopivaa ja millainen ei. (Emt., 125.)

Mooren mukaan mediat kehystävät rikostapauksen ”opettavaiseksi tarinaksi” pääosin silloin, kun uhrina on naispuolinen henkilö (emt., 129). Moore näkeekin opettavaisen tarinan sukupuolittuneena ja ongelmallisena kehystämisen tapana, sillä se pohjautuu käsitykseen, että naiset tarvitsevat holhousa. Opettavainen tarina rajoittaa Mooren mukaan kohderyhmän vapautta kahdella tavalla. Ensinnäkin se antaa ohjeita sopivasta ja vastakohtaisesti paheksuttavasta käyttäytymisestä esimerkiksi kehottamalla välttämään tiettyjä julkisia paikkoja ja yksin liikkumista. Toisaalta opettavainen tarina patistaa kohderyhmänsä jatkuvaan oman toimintansa arviointiin. (Emt., 130.)

4.3 Kadonneen valkoisen naisen syndrooma

Raisa Räisäsen katoamistapaus on julkisuudessa toisinaan niputettu kadonneen valkoisen naisen syndroomasta käytävään keskusteluun. Termi on syntynyt Yhdysvalloissa, missä valtaväestöön kuuluvien nuorten naisten katoamisten saama mediahuomio on todettu suureksi (Stillman 2007, 492). Termi perustuu oletukseen, että media valikoi mielellään valkoihoiset ja hyväosaiset naiset ”etusivun uhreiksi” muiden ihmisryhmien jäädessä rikosuutisoinnissa vähemmälle huomiolle (emt., 491). Ilmiö ei rajoitu pelkästään Yhdysvaltoihin, vaan hyväosaisten valkoisten naisten katoamistapaukset ovat yliedustettuina esimerkiksi Kanadan ja Britannian lehdistössä, vaikka muut kuin valkoiset naiset ovat tilastojen valossa todennäköisempiä katoamaan (emt., 492).

Michelle N. Jeanis sekä Ráchael A. Powers (2017) tutkivat katoamistapausten saamaa medianäkyvyyttä ja uhrinarratiiveja Yhdysvaltojen Louisianassa vuosina 2009–2013. He havaitsivat, että naisuhrit saivat lähes 12 kertaa enemmän mediahuomiota verrattuna tapauksiin, jossa kadonnut henkilö oli mies. Valkoiset uhrin puolestaan saivat kolme kertaa suuremman medianäkyvyyden kuin etnisten vähemmistöjen edustajat. Tutkimuksen mukaan monet mediahuomiota saaneet tapaukset kehystettiin mediassa ”opettavaisiksi tarinoiksi.” (Emt., 681.) ”Opettavaisen tarinan” kehyksessä media toi esiin esimerkiksi uhrin epävakaita ihmissuhteita sekä mainitsi tämän olleen yksin ulkona myöhään ja alkoholin vaikutuksen alaisena (emt., 677). Vastaavasti tutkijat huomasivat, että ”ideaaliuhrin” määritelmän täyttäneet henkilöt olivat muita uutisarvoisempia. Tutkijoiden mukaan tämä vahvistaa käsitystä siitä, että medialla on suuri valta määrittellä se käsitys, joka yleisölle katoamistapausten kohteista muodostuu. (Emt., 681.)

Suomessa vastaavaa tutkimusta on tehty vähänlaisesti. Aino Kivistö (2016) kuitenkin selvitti opinnäytetyössään, millaiset katoamistapaukset saivat Ilta-Sanomien ja MTV:n rikosuutisoinnissa eniten huomiota. Hänen aineistossaan median pääkiinnostus oli tapauksissa, jotka koskivat kadonneen valkoisen naisen syndrooman piirteet täyttäviä henkilöitä (emt., 31).

Nuorten naisten tai muiden ideaaliuhrin määritelmään sopivien henkilöiden ylliedustus suomalaisessa mediassa on kuitenkin myös kyseenalaistettu. Mirka Smolej (2011, 52) havaitsi väitöskirjassaan, että Suomessa takavuosina esitetyssä Poliisi-TV-ohjelmassa eniten näkyvyyttä saivat ideaaliuhriksi sopivien henkilöiden sijaan keski-ikäiset, taloudellisesti hyvin toimeentulevat ja perheelliset rikosten uhrin. Smolej päätteli, että yleisön samastuttavuuden kannalta avuttomuutta ja viattomuutta tärkeämpää oli rooli ydinperheen isänä tai äitinä. Uhrin myös esiteltiin ohjelmassa ensisijaisesti perhesuhteidensa kautta. (Emt., 52.)

5 AINEISTO

Tutkimani aineisto on podcast-sarja Viimeinen johtolanka, jonka ensimmäisen kauden kuusi jaksoa käsittelevät Raisa Räisäsen katoamistapausta. Jaksot on julkaistu Yle Areenassa 13. lokakuuta 2020. Sarjan on toimittanut Marko Niemi ja tuottanut Heikki Soini. Rajasin tutkittavaksi aineistoksi Räisäsen katoamista käsittelevän sarjan kaksi ensimmäistä osaa, sillä ne ovat tutkimuskysymyksen kannalta oleellimmat.

Podcast-sarjan ensimmäisessä osassa pääpaino on Räisäsen katoamisesta tiedettyjen faktojen esittelyssä ja katoamisillan tapahtumien kertaamisessa. Toisessa osassa podcastin tekijä pyrkii selvittämään, millainen henkilö Raisa Räisänen oli. Kolmas osa käsittelee yleisellä tasolla niin kutsuttua kadonneen valkoisen naisen syndroomaa sekä katoamistapausten saamaa mediahuomiota. Neljäs, viides ja kuudes osa käsittelevät poliisin avoimia tutkintalinjoja ja silminnäkijähavaintoja.

Podcastit ovat 2010-luvulta lähtien vakiintuneet osaksi journalismia, ja esimerkiksi monet sanomalehdet julkaisevat omia podcast-sarjojaan. Vaikka formaatti on melko vapaamuotoinen, journalistiset podcastit ovat sitoutuneet journalistin ohjeisiin siinä missä perinteiset uutisvälineetkin (Juttutyypit 2021).

Podcastit kuitenkin haastavat jossain määrin perinteistä käsitystä journalismin objektiivisuudesta ja toimittajan ulkopuolisuudesta ja neutraaliudesta. Podcast-formaatissa kertoja on keskeisessä roolissa ja tulee lähelle kuuntelijaa. (Juttutyypit 2021.) Esimerkiksi Yhdysvalloissa suosituille podcasteille onkin tyypillistä subjektiivinen kerronta, jossa toimittaja tuo julki myös omia tunteitaan ja kokemuksiaan (Lindgren 2016, 6).

6 TUTKIMUSMENETELMÄ

6.1 Kehykset ja kehysanalyysi

Monien muiden viestinnän tutkimuksen käsitteiden tavoin kehykset ja kehystäminen ovat peräisin sosiologisista teorioista. Kehykset ovat tulkintakokonaisuuksia, jotka auttavat ihmisiä havainnoimaan ja tunnistamaan ympäristön asioita antamalla tilanteille ja toiminnalle tietyn merkityksen. Viestinnän tutkimuksessa kehystäminen tarkoittaa niitä valintoja, joilla mediaesitykset tuotetaan. Toisin sanoen kehystämällä jostakin tapahtumasta rakennetaan tietynlainen kuva esimerkiksi erilaisia kielellisiä tai visuaalisia keinoja käyttämällä. (Seppänen & Väliverronen 2012, 97.)

Yksi tunnetuimmista kehystämisen käsitettä soveltaneista mediatutkijoista on Gaye Tuchman. Hän vertaa uutisten kehyksiä ikkunoihin: ikkunan koosta ja sijainnista riippuu, millainen ulkomaailmaan suuntautuva näkymä katsojalle avautuu (Tuchman 1978, 1). Täten medialla onkin valtaa muokata yleisöjen mielipiteitä asioista, jotka eivät ole näille tuttuja (emt., 2).

Medioilla ja toimittajilla on tapana hallita hajanaista informaatiotulvaa rutiinimaisilla uutisoinintitavoilla. Toisin sanoen toimittajat lähestyvät käsittelemiään tapauksia usein kaavamaisesti. Ennako-oletuksiin ja aiempiin tapauksiin perustuva kehystäminen saattaa rajoittaa sitä, millaisena todellisuus esitetään. (Emt., 211.) Niinpä esimerkiksi politiikka tulee usein mediassa kehystetyksi kiistoina, pelinä tai teatterina (Seppänen & Väliverronen 2012, 98).

Kehystäminen ei ole välttämättä tietoista, vaan toimittajat saattavat huomaamattaan toistaa vallitsevaa tulkintakehystä käsittelemästään asiasta. Pahimmillaan tämä voi johtaa siihen, että suuri osa yleisöstä ei kykene muodostamaan uutisoitavasta asiasta tasapuolista käsitystä. (Entman 1993, 56.)

Konkreettisella tasolla kehystäminen on valintaa, jossa tiettyjä asioita korostamalla ja tiettyjä häivyttämällä jokin osa todellisuudesta saa keskeisen aseman jonkin toisen osan jäädessä pimentoon (Karvonen & Harju 2016, 185). Kehystämällä tekstin laatija

joko tiedostamatta tai tietoisesti nostaa ympäröivästä todellisuudesta joitakin tiettyjä näkökulmia ja asioita keskiöön. Kehystäminen ikään kuin sanelee sen, millä tavalla teksti lopulta määrittelee tai esimerkiksi moraalisesti arvioi tietyn asiakokonaisuuden. Teksteistä kehyksiä voi etsiä esimerkiksi havainnoimalla sen sisältämiä iskulauseita, stereotyyppioita, kirjoittajan käyttämiä informaatiolähteitä tai ilmauksia, jotka perustuvat tiettyyn käsitykseen. (Entman, 1993, 52.)

Yksinkertaistettuna kehysanalyysi on tutkimusmenetelmä, joka auttaa selvittämään, millaista todellisuutta mediaesitykset rakentavat. Kehysanalyysissä pyritään siis tunnistamaan ja erittelemään toimittajien tekemiä valintoja ja niiden vaikutuksia journalistisen julkisuuden muodostumiseen. Konkreettisesti tämä tarkoittaa huomion kiinnittämistä esimerkiksi kielellisiin keinoihin kuten metaforiin ja iskulauseisiin. (Karvonen & Harju 2016, 186.) Kehysanalyysin heikkoutena voi pitää kehystämisen käsitteen monitulkintaisuutta ja häilyvyyttä. Vaikka kehyksen ja kehystämisen käsitteitä on käytetty tutkimuksissa laajalti, niiden olemuksesta ja vaikutuksista ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää (Entman 1993, 51). Representaatio, jonka toimittaja tietystä tapahtumasta tai ilmiöstä muodostaa, on vain yksi monista vaihtoehdoista tulkita asia (Mäkipää & Mörä 2009, 213).

Tässä tutkielmassa sovellan laadullista kehysanalyysiä. Kiinnitän huomiota siihen, mitkä asiat aineistoni kerronnassa korostuvat ja nousevat keskiöön. Tarkkailen myös rinnastusten, metaforien ja muiden kielellisten keinojen käyttöä toimittajan ja haastateltavien puheenvuoroissa. Tavoitteenani on havainnoida, millaisia piileviä käsityksiä valinnat ja painotukset ilmentävät.

7 ANALYYSI JA TULOKSET

Toteutin analyysin litteroimalla ensin Viimeinen johtolanka -podcastin kaksi ensimmäistä jaksoa yhtenäiseksi tekstiksi. Sen jälkeen etsin aineistosta tutkimusongelmani kannalta oleelliset teemat, joiden perusteella jaottelin aineiston osiin. Löysin aineistostani seuraavat kehukset.

- 1) Uhrin ideaalistamisen kehys
- 2) Opettavaisen tarinan kehys
- 3) Tunteiden käsittelyn kehys

Uhrin ideaalistamisen kehys ja opettavaisen tarinan kehys ilmenivät aineistossa ikään kuin toisiaan haastavina vastakohtina. Tunteiden käsittelyn kehys puolestaan limittyi osittain uhrin ideaalistamisen kehukseen. Seuraavaksi käsittelen tarkemmin löytämiäni kehyskiä ja vertailen niitä tutkimuskirjallisuuden teorioihin. Olen liittänyt mukaan myös muutamia sitaatteja, jotka ilmentävät parhaiten havaintojani.

7.1 Uhrin ideaalistamisen kehys

Uhrin ideaalistamista esiintyi aineistossa sekä toimittajan kerronnassa että Räisäsen lähipiirin sitaateissa. Vahvimmillaan kehystäminen ilmeni esimerkiksi ensimmäisen jakson kohdassa, jossa toimittaja puhui Räisäsen katoamisillan tapahtumista ”onnettomien sattumien” sarjana.

”Näyttää siltä, että Raisaa on kohdannut lauantai-iltana 16. lokakuuta 1999 monta onnetonta sattumaa. (...) Tavattoman huono tuuri alkoi jo siitä, kun hän ei mahtunutkaan kaveriporukan autoon vähän ennen kello yhtätoista. (...) Mutta kohtalokkain oli vasta edessä. Joku korjasi mukaansa kylmissään olleen tytön Tampereen yössä. Se joku oli henkilö, jolla oli pahat mielessä. (...) Raisaa tapahtuneesta ei voi syyttää.” (Toimittaja Marko Niemi, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 1, Yle 2020.)

”Tavattoman huono tuuri” toistuu ilmauksena toimittajan puheessa myös podcastin toisessa jaksossa. Tapahtumien sattumanvaraisuuden ja uhrin huonon tuurin korostaminen luo käsityksen, jonka mukaan uhrin omalla toiminnalla ei ollut mitään vaikutusta tapahtumiin. Toisin sanoen uhri asettuu viattoman ja passiivisen kärsijän rooliin. Nils

Christien mukaan yksi ideaaliuhrin määritelmä on, että rikoksen kohdetta ei voi millään tavalla moittia kohtalostaan tai osallisuudesta olosuhteisiin, joissa rikos tapahtuu (1986, 12). Edellä esitetyssä lainauksessa tämä viattomuus tulee viimeisessä virkkeessä todetuksi suoraan. Ilmaisut, kuten ”korjasi mukaansa kylmissään olleen tytön” puolestaan vastaavat Christien määritelmää ideaaliuhrin puolustuskyvyttömyydestä ja heikoudesta suhteessa rikoksen tekijään (emt., 12).

Idealistamisen kehys ilmenee aineistossa myös eräänlaisena tosiasioden pehmentämisenä rinnastusten avulla. Räisänen oli katoamisiltanaan nauttinut alkoholia ja viettänyt aikaa tamperelaisessa yökerhossa, jonne oli päässyt sisään lainatulla henkilöllisyystodistuksella. Nämä faktat olisivat sinällään räikeässä ristiriidassa ideaaliuhrin tunnusmerkistön kanssa, sillä Christien (1986, 12) mukaan henkilön tulisi olla tapahtumahetkellä jonkin yleisesti kunniallisena tai arvostettavana pidetyn toiminnan parissa.

Uhrin idealistamisen kehyksessä Räisäsen alkoholinkäyttö ja ravintolailta rinnastuvat uhrin menestyksekkääseen urheiluharrastukseen. Kerronnassa hyvin sujunut koripallo-ottelu ikään kuin oikeuttaa juhlimisen kaupungilla. Tämä kahden asian rinnastamiseen perustuva kehystämisen tapa käy ilmi esimerkiksi seuraavassa toimittajan sitaatissa:

”Aiemmin päivällä Raisa oli treenannut maajoukkueen mukana ja sen jälkeen vielä pelannut seurajoukkueensa Tampereen NMKY:n koripallo-ottelun. Matsissa Raisa pussitti 22 pistettä, joten siitä voi päätellä, että tunnelmat olivat korkealla ennen iltaa. (...) Fiilistä nostatettiin jo kaverin kotona Ruotulassa sinne hankituilla alkoholijuomilla.” (Toimittaja Marko Niemi, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 1, Yle 2020.)

Myös podcastin toisessa osassa toimittaja mainitsee, että ennen baari-illanviettoa Räisällä oli takanaan urheilupainotteinen ”hektinen päivä”. Toimittaja kertoo toistamiseen pistemäärän, jonka Räisänen koripallo-ottelussa saavutti. Hän myös mainitsee, että katoamisiltana Räisänen oli liikkeellä ”urheilullisen, jalkapalloa pelaavan luokkakaverin” kanssa, ja että kumpikin tytöistä opiskeli urheilulukiossa. Onnistuneet ja ahkerat urheilusuoritukset sekä hyvä koulumenestys asettuvat podcastin kerronnassa Christien (1986, 12) määrittelemäksi kunnialliseksi tai arvostettavaksi toiminnaksi. Tällä kehystämisen tavalla baari-ilta on vain jatkumoa aiemmin päivällä tapahtuneelle

moitteettomalle käytökselle, eikä alaikäisen illanvietto kaupungin yöelämässä näyttyädy varsinaisesti paheksuttavana.

Toimittaja kertoo podcastin ensimmäisessä osassa haastatelleensa baarityöntekijää, joka valmisti Räisäselle alkoholiuoman tämän katoamisiltana. Toimittajan mukaan baarityöntekijälle syntyi käsitys ”varsin kokemattomasta drinkin tilaajasta”. Niinpä tämä valmisti Räisäselle juomasekoituksen, joka ”maistuu lähinnä mansikkapirtelöltä.” Tulkintani mukaan vertaus mansikkapirtelöön tuo kerrontaan lapsenomaisuutta ja viat-
tomuutta ja asettaa sen melko harmittomaan valoon. Vaikutelmaa vahvistaa maininta siitä, että kyseessä oli baarityöntekijän mukaan kokematon alkoholinkäyttäjä.

Uhrin ideaalistamisen kehys nousi esiin myös Räisäsen ystävän sekä sukulaisten haastatteluosuuksissa. Tältä osin podcastin käsittelytapa vastasi havaintoja, joita Smolej (2017) teki tutkiessaan Poliisi-TV:n uhrinarratiiveja. Smolej:n mukaan uhrin esiteltiin pääsääntöisesti ydinperhesuhteidensa kautta (emt., 52). Räisäsen lähipiirin luonnekuvausissa toistuivat toimittajankin esiin nostamat huomiot Räisäsen urheiluharrastuksesta ja hyvästä koulumenestyksestä, kuten esimerkiksi seuraavissa podcastissa käytetyissä sitaateissa:

”Mun mielestä Raisalla on niin hyvin asiat, ainakin mitä mä tiän, et se on hyvä koulussa, todella hyvä keskiarvo ja paljon kavereita ja on hyvä pelaan koripalloa kun se harrastaa, pelaa maajoukkueessa. En tietäis yhtään sellaista, että miksi sillä ois huonosti asiat. Sil on niin mun mielestä kaikki kohdallaan.” (Nimettömänä esiintyvä Räisäsen ystävä, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 2, Yle 2020.)

”Raisa on tyypillinen 16-vuotias nuori, täynnä elämänhalua ja urheilullinen, jatkuvasti menevä ja tuleva, ja puhelin soi ja ystäviä poikkeaa koko ajan. Raisa pelasi joka päivä oikeastaan koripalloa, harjoitteli. Semmosta elämää täynnä olevaa elämää.” (Räisäsen äiti Tuula Räisänen, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 2, Yle 2020.)

Podcastissa toimittaja esittelee edellä mainitut sitaatit esimerkkeinä siitä, millaisena yleisö on oppinut julkisuudessa Räisäsen tuntemaan. Täten toimittaja siis esittää, että uhrin ideaalistaminen on ollut hallitseva kehys Räisästä koskevassa uutisoinnissa. Mielestäni on huomionarvoista, että siitä huolimatta myös podcastista nousi esiin uhrin

ideaalistamisen kehys. Tämä vahvistaa Entmanin (1993, 56) havainnon siitä, että kehystämisen voi olla myös tiedostamatonta ja että toimittajat saattavat huomaamattaan tulla toistaneeksi hallitsevaan asemaan noussutta tulkintakehystä käsittelemättään asiasta.

7.2 Opettavaisen tarinan kehys

Podcast-sarjan toisessa osassa uhrin ideaalistamisen rinnalle nousee opettavaisen tarinan kehys. Tämä vastakkainen kehys kumpuaa toimittajan tavoitteesta haastaa tai kyseenalaistaa idealisoitua kuvaa, joka hänen mukaansa julkisuudessa on Räisäsenä muodostunut. Toimittaja pyrkii omien sanojensa mukaan tuomaan Räisäsen persoonasta esiin uusia puolia ja valottamaan ”urheilijatyttöä taitavasti piilotettua kaksoiselämää.” Lähtökohta opettavaisen tarinan kehykselle on toimittajan siteeraama Räisäsen päiväkirjan ote, jossa tämä kuvailee itseään virkkeellä: ”Kyllä musta on tullut oikein meidän pikku kauhukakara, vaikka ulkokuoresta sitä ei ihan heti uskoiskaan.” Toimittajan mukaan tämä lause ”antaa viitteitä, että Raisalla oli kymppin tytön kuoren alla salaisuuksia, joista edes lähipiiri ei tiennyt.”

Opettavaisen tarinan kehyksessä keskiöön nousevat Räisäsen juhlimistottumukset ja ihmissuhteet. Ne esitellään Räisäsen kohtaloa mahdollisesti selittävinä tekijöinä. Merkittävimpänä lähteenä toimittaja käyttää Räisäsen miespuolista tuttavaa, joka oli tutustunut Räisäseen Tampereen yöelämässä. Tuttavan mukaan Räisäsen ”ei vaikuttanut olevan mitenkään tasapainoinen teini-ikäinen.” Hän avaa käsitystään esimerkiksi seuraavassa sitaatissa:

”Poliisilausuntoonkin oli kirjattu mun sanomaks, että aina kun näin Raisan, niin se oli kännissä. Viikonloppuisin varsinkin, kun aina se pääsi jotenkin baareihin, niin muistan, että jossain baareissa sen näki ja saattoi olla meno päällä.” (Nimettömänä esiintyvä Räisäsen tuttu, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 2, Yle 2020.)

Opettavaisen tarinan kehyksessä Räisäsen alkoholinkäyttö nousee merkittävään rooliin. Toisin kuin ideaalistamisen kehyksessä, juominen ei näyttäyty mansikkapirtelöihin

rinnastettavana viattomana kokeiluna, vaan vaaratilanteisiin johtavana riskialttiina käytöksenä. Tämä tulkinta välittyi esimerkiksi seuraavasta sitaatista:

”Ulkopuolisesta näyttää siltä, että hän (Räisänen) eli vapaa-ajallaan vauhdikasta, kenties jopa vähän vaarallista elämää. En tuo tätä julkisuudelta salatua puolta esille huvikseni, vaan siksi, koska se saattaa osaltaan selittää niitä riskitilanteita, joihin Raisa yksin Tampereen yössä ajautui.” (Toimittaja Marko Niemi, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 2, Yle 2020.)

Opettavaisen tarinan kehyksessä Räisänen esitetään siis jossain määrin aktiivisena ja itse omaan kohtaloonsa vaikuttaneena toimijana. Vaikka toimittaja ei esitä syytöksiä suoraan, kerrontaan rakentuu tällä kehystämällä tietynlainen Mooren (2014, 125) kuvailema varoittavan esimerkin sävy. Aineisto tulee piilevästi määritelleeksi, millaista toimintaa olisi hyvä välttää, jotta vastaavia katoamisia ei tapahtuisi.

Yhdysvaltalaisen katoamistapausten mediakäsittelyä tutkineet Jeanis ja Powers (2017, 677) havaitsivat, että monissa artikkeleissa sävy oli uhria syyllistävä. Tämä kehys näyttyi esimerkiksi siten, että uhrin käyttäytyminen määriteltiin poikkeukselliseksi vallitseviin normeihin nähden. Syyllistämisen kehyksessä esimerkiksi uhrin alkoholinkäyttö tai epävakaat ihmissuhteet saivat korostuneen huomion.

Aineistostani erottui samankaltaisia kehystämisen piirteitä, vaikka sävy ei suoranaisen syyllistävä olekaan. Opettavaisen tarinan kehyksessä toimittaja kiinnittää erityistä huomiota Räisäsen miessuhteisiin. Seuraavassa sitaatissa hän asettaa vastakkain poliisin tiedot ja Räisäsen äidin käsityksen, jonka mukaan Räisänen oli kadotessaan parisuhhteissa.

”Poliisin tietojen mukaan Räisäsen ihmissuhdekuvio ei siis ollut ihan niin selkeä kuin Raisan äiti ajatteli. (...) Poliisin puheissa esiintyy myös muita miehiä, joiden kanssa he uskovat Raisalla olleen jonkinlainen suhde.” (Toimittaja Marko Niemi, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 2, Yle 2020.)

Toimittaja perustelee uhrin ihmissuhteiden käsittelyä sillä, että podcastin tarkoituksena on muodostaa mahdollisimman todenmukainen kuva Räisäsen elämän olosuhteista, jotta rikoksen selvittäminen olisi mahdollista. Hänen mukaansa ”useampi samanaikainen ihastus tietysti kasvattaisi potentiaalisten tekijöiden määrää.” Nähdäkseni

podcastin käsittelytapa vahvistaa Koljosen ja Kuneliuksen (2005, 56) havainnon siitä, että yksityisiin asioihin pureutuminen on lisääntynyt journalismissa voimakkaasti.

Mooren (2014, 125) mukaan opettavaiset tarinat sisältävät pohjimmiltaan arvolatautuneita näkemyksiä sopivasta ja epäsopivasta käyttäytymisestä. Myös tutkimassani aineistossa toimittaja tulee esittäneeksi vastaavia näkemyksiä siitä, millainen toiminta on yhteiskunnan arvojen mukaista ja mitä sellaisen rikkomisesta voi pahimmillaan seurata. Tämä narratiivi ilmenee ikään kuin rivien välistä toimittajan tehdessä päätelmän Räisäsen viettämisestä ”vaarallisesta elämästä.”

7.3 Tunteiden käsittelyn kehys

Tunteiden käsittelyn kehys erottui etenkin aineistoni ensimmäisessä osassa. Kehys liittyi osittain uhrin ideaalistamisen kehykseen, jonka esittelin aiemmin. Tunteiden käsittelyn kehyksessä keskiöön nousivat nimensä mukaisesti Räisäsen katoamistapauksen herättämät tunteet. Kerronnassa tapaus kehystettiin myös kollektiiviseksi, laajaa joukkoa koskettavaksi asiaksi.

Podcastin ensimmäisessä jaksossa toimittaja Niemi mainitsee, että tapaus ei ole jättänyt häntä rauhaan kahdenkymmenen vuoden aikana. Hän perustelee tätä esimerkiksi sillä, että oli itse Räisäsen katoamisiltana työtehtävissä Tampereen keskustassa Poliisi-TV:n kuvauksissa.

”On ollut hyvin lähellä, että Raisa olisi näkynyt jonkin juontoni taustalla Poliisi-TV:ssä. Saatoin hyvinkin värjötellä Raatihuoneen nurkalla samaan aikaan, kun Raisa on jäänyt bussista pois ja kävellyt aivan vierestä ravintola Casablancaan.” (Toimittaja Marko Niemi, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 1, Yle 2020.)

Tällä kehystämisen tavalla toimittaja ikään kuin asemoi itsensä osaksi Räisäsen tarinaa tai kohtaloa. Näin ollen hän ei tarkastele asiaa ulkopuolisena toimittajana vaan henkilöä, jota tapahtuma koskettaa erityisellä tasolla. Toimittaja myös arvioi katoamisen herättämiä tunteita peilaamalla tapausta omiin ihmissuhteisiinsa, kuten seuraavissa si- taateissa:

”Koska seurustelin itse tuohon aikaan tamperelaisen entisen koripalloilija-tytön kanssa, tapaus tuli jo heti tuoreeltaan väistämättä ihon alle eri tavalla kuin muut raportoimamme rikokset. (...) Mietin, että tämä olisi voinut satua myös jollekin läheisellenikin.” (Toimittaja Marko Niemi, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 1, Yle 2020.)

”Oma tyttäreni on juuri nyt samanikäinen kuin Raisa oli kadotessaan. En halua miettiä sellaista vaihtoehtoa, miltä tuntuisi menettää oma lapsi, mutta tytärtäni ajatellessani minun on helppo kuvitella, millaisen kaaoksen 16-vuotiaan lapsen katoaminen vanhemmissa ja läheisissä aiheuttaa.” (Toimittaja Marko Niemi, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 1, Yle 2020.)

Kun toimittaja itse samastuu tunnetasolla näin vahvasti tapaukseen, hän ikään kuin kutsuu kuulijatkin tekemään niin. Tässä kehystämisen tavassa onkin yhtymäkohtia esimerkiksi Wardlen (2008, 138) havaintoon siitä, että medioilla on tapana rakentaa rikosuutisista mahdollisimman samastuttavia ja luoda täten käsitystä, että kuvattu rikos voisi tapahtua kenelle tahansa. Käsittelytapa vastaa myös Koljosen ja Kuneliuksen (2005, 55) päätelmää siitä, että kansakuntaa kuohuttavista tapauksista raportoidessaan mediat usein kutsuvat yleisön mukaan surijoiden joukkoon.

Ensimmäinen jakso sisältää huomattavan paljon katoamistapauksen herättämien tunteiden arviointia ja kuvailua. Toimittaja on haastatellut niin ikään Poliisi-TV:ssä toimittajana työskennellyttä Henna Kekkiä, joka myös on kerronnan mukaan ”tyrmistynyt” Räisäsen katoamisesta. Kekki muistelee podcastissa vuonna 1999 tekemäänsä Räisäsen ystävän haastattelua. Huomionarvoista on se, että tätä haastattelua muistellessaan Kekki keskittyy nimenomaan olosuhteiden ja tunnelman kuvailuun haastattelun sisälön sijaan.

”(...) me tehtiin haastattelu autossa, missä oli hyvin hiljainen tunnelma, synkkä tunnelma. Ystävätär oli aika epäuskoinen, että miten... miten Raisa voi kadota kuin tuhka tuuleen.” (Toimittaja Henna Kekki, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 1, Yle 2020.)

”Silloin jo oli epäuskoiset tunnelmat, kuinka näin voi käydä, ja voin vain kuvitella miltä nyt tuntuu näiden kaikkien vuosien jälkeen.” (Toimittaja Henna Kekki, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 1, Yle 2020.)

Edellä esitetyissä sitaateissa keskiöön nousee myötätunto uhrin lähipiiriä kohtaan. Myöhemmin Kekki laajentaa surijoiden joukkoa rinnastamalla tapahtuman herättämät tuntemukset vuosittain järjestettäviin Tampereen Valoviikkoihin.

”Kyllä sen joka vuosi muisti, kun Valoviikon valot läväytettiin päälle, että näistä valoista Raisa katosi aikoinaan. Nyt valoviikkokuviot on muuttuneet niistä vuosista, ja melkein pidän sitä hyvänä asiana, koska niistä tuli niin vahvasti Raisan tarina mieleen.” (Toimittaja Henna Kekki, Viimeinen johtolanka -podcast, osa 1, Yle 2020.)

Tällä rinnastuksella Kekki asettaa tapauksen herättämät tunnereaktiot lähipiirin surua laajempiin viitekehyksiin. Tulkintani mukaan katoamisen kerronnallinen kytkeminen tamperelaisille tuttuun tapahtumaan ja arkiseen ympäristöön vahvistaa narratiivia, että katoaminen olisi voinut tapahtua kenelle tahansa, ja että tapaus voi koskettaa myös muita kuin Räisäsen lähipiiriä.

On nähdäkseni loogista, että tunteiden käsittelyn kehys ilmenee osittain uhrin ideaalistamisen kehysten sisällä. Tapauksen voi olettaa herättävän vahvempia tunteita, mikäli yleisöt kokevat uhrin mahdollisimman samastuttavaksi ja viattomaksi. Toisaalta tunteiden käsittely irtaantuu aineistossa kokonaan omaksi erilliseksi ulottuvuudekseen. Toimittajan mukaan podcastin pääasiallisena tarkoituksena on tuoda lisävalaistusta Räisäsen katoamiseen ja auttaa poliisia selvittämään rikos. Tätä tavoitetta tapauksen herättämien tunteiden käsittely ei edistä oikeastaan millään tavalla. Nähdäkseni aineistoni osoittaa, kuinka oleellisena ja itsestäänselvänä osana tunteiden käsittely on juurtunut rikosjournalismiin.

7.4 Tutkimuskysymyksiin vastaaminen

Aineistoni ei rakentanut yksiselitteistä kuvaa Räisäsestä rikoksen uhrina, vaan kerronnasta erottui useita erilaisia kehyksiä. Kehykset myös jossain määrin haastoivat toisiinsa valottamalla Räisäsen persoonaa täysin eri näkökulmista ja erilaisilla painotuksilla. Aineistoni pääasiallisina kehyksinä erottuivat uhrin ideaalistamisen kehys sekä opettavaisen tarinan kehys. Näiden kahden keskenään vastakkaisen kehysten dialogi kuljetti podcastin kerrontaa eteenpäin.

Uhrin ideaalistamisen kehyksessä Räisäsen henkilökuva muodostui melko yhteneväisesti Nils Christien (1986, 12) määrittelemän ideaaliuhrin tunnusmerkistön mukaiseksi. Kerronta siis esitti Räisäsen puolustuskyvyttömänä ja viattomana kärsijänä, joka vietti ennen katoamistaan kunniallista ja yleisesti arvostettujen normien mukaista elämää.

Opettavaisen tarinan kehys puolestaan sisälsi huomattavan paljon Sarah Mooren (2014, 123–125) määrittelemiä piirteitä. Opettavaisen tarinan kehyksessä Räisäsen toiminta näyttäytyi joissain määrin poikkeavana käytöksenä ja kerrontaan sisältyi hienoinen varoittavan esimerkin sävy. Opettavaisen tarinan kehyksessä Räisänen esitettiin jossain määrin aktiivisena toimijana, jonka omilla ratkaisuilla saattoi olla vaikutusta katoamisillan tapahtumiin.

Tunteiden käsittelyn kehys lävisti koko kerronnan ja leimasi vahvasti myös toimittajan roolia aineistossa. Tarve työstää Räisäsen kohtalon herättämiä tunteita oli ikään kuin alkusysäys koko podcastille, kun toimittaja totesi useaan kertaan tapauksen koskettaneen häntä henkilökohtaisella tasolla. Tällaista tekijän henkilökohtaisia ajatuksia ja tunteita valottavaa kerrontaa voi pitää podcasteille tyyppillisenä. Osaltaan tulos vahvistaa kuitenkin aiempia havaintoja siitä, että tunteiden käsittely ja rikosten yhteisöllisten vaikutusten arviointi ovat erottamaton osa nykyaikaista rikosjournalismia.

8 POHDINTA

Tässä työssä olen selvittänyt, millä tavalla murhatutkintaa käsittelevä podcast-sarja kehystää rikoksen uhrin. Aineistostani erottui useita eri tulkintakehyksiä, jotka painottivat eri asioita ja loivat täten samasta tapahtumasta ja henkilöstä omanlaisensa tulkinnan. Nähdäkseni onnistuin tutkielmalla osoittamaan, millainen valta mediaesitysten luojilla on muokata ja rakentaa todellisuuskäsityksiä. Pahimmillaan rikosjournalismi voi rakentaa tai ylläpitää maailmankuvaa, joka asettaa ihmisryhmiä eriarvoiseen asemaan. Nähdäkseni tällainen tilanne voi syntyä, mikäli media kehystää rikosuutisoinnissa tietyt henkilöt säännönmukaisesti tietyllä tavalla tai kiinnostuu eniten rikoksista, joissa uhri vastaa ennalta määriteltäviä kriteerejä. Siksi median uhrinarratiiveja on syytä tutkia jatkossakin.

Rikoksen herättämien tunteiden käsittely oli oleellinen osa aineistoni kerrontaa. Toimittaja itse ei esimerkiksi epäroinyt tuoda julki omia tunteitaan ja omaa henkilökohtaista suhdettaan kyseiseen rikostutkintaan. Tutkimustulokseni vahvistivat tältä osin esimerkiksi Koljosen ja Kuneliuksen (2005, 55) sekä Mäkipään ja Mörän (2009, 218) havaintoja siitä, että tunteiden työstäminen on merkittävä osa nykyaikaista rikos- ja onnettomuusjournalismia. Mielestäni on kuitenkin ihan paikallaan pohtia, missä määrin toimittajan omien tunteiden käsittely kuuluu journalismiin.

Valitsin aineistokseni podcast-sarjan, johon suhtauduin tässä tutkielmassa lehtiartikkelin tai muun perinteisen uutisen veroisena journalistisena tuotoksena. Podcast on kuitenkin formaatti, jossa tällainen henkilökohtaisten näkemysten ja tunteiden esiintuominen on sallitumpaa kuin esimerkiksi lehtitekstissä. Sen vuoksi podcastin käsittelyta-voista tekemiäni tulkintoja ei voi sellaisenaan yleistää koskemaan mediaa kokonaisuudessaan.

Kiinnostavaa oli se, että saman podcast-sarjan kerronta piti sisällään kahden toisiaan haastavan kehyksen vastakkainasettelun. Toimittaja Marko Niemi toteaa podcastin toisessa osassa, että yleisö on oppinut median välityksellä tuntemaan Räisäsen ”kympin tyttönä”, siis eräänlaisena haavekuvana. Tästä itsetietoisuudesta huolimatta podcast

toisti jossain määrin tätä narratiivia, sillä varsinkin ensimmäisessä jaksossa kerronta oli nähdäkseni melko puhdasta uhrin ideaalistamista. Tämä osoittaa mielestäni sen, miten toimittajat voivat tiedostamattaan tulla käyttäneeksi kehyksiä, jotka perustuvat vakiintuneisiin tulkintoihin asioista.

Nähdäkseni tutkielmani osoittaa sen, miten houkuttelevaa rikosten uhreista on rakentaa mediaesityksissä kiiltokuvamaisia ja viattomia uhreja, joiden surullinen kohtalo herättää yleisössä tunteita. Tärkeä kysymys onkin, missä määrin tällainen uhrin hyvyyden alleviivaaminen lipsahtaa ideaalistamiseen ja irtoaa totuudellisuudesta. Ideaalistamisen vastakohtana aineistossani esiintynyt opettavaisen tarinan kehys puolestaan toi kerrontaan tasapainoa osoittamalla tällaisten ideaalien ongelmallisuuden tai jopa mahdollisuuden. Opettavaisen tarinan kehyskään ei kuitenkaan ollut ongelmaton, vaan herätti kysymyksiä piilevistä asenteista ja ennakkokäsityksistä. Tutkielmassani suhtauduin kuitenkin aineistoon neutraalisti: en asettanut löytämiäni kehyksiä paremmuusjärjestykseen sen mukaan, mikä käsittelytapa kenties olisi totuudenmukaisin. Tavoitteeni oli enemmänkin tehdä näkyväksi, miten eri asioita painottamalla sama rikospaus tai rikoksen kohteeksi joutunut henkilö voi näyttäytyä hyvinkin erilaisessa valossa.

Metodina kehysanalyysi soveltui tutkielmaani hyvin. Se antoi vapauden pureutua aineistoon hyvin seikkaperäisesti ja kiinnittää huomiota pieniinkin yksityiskohtiin. Toisaalta, kuten aiemmin mainittua, kehysanalyysi on menetelmänä varsin joustava ja antaa soveltamiseen kohtuullisen vapaat kädet. Tämän on syytä tiedostaa myös tuloksiani arvioitaessa. Joku toinen tutkija voisi kiinnittää aineistossa huomiota tyystin eri seikkoihin ja kyseenalaistaa tekemäni havainnot ja tulkinnat.

Tutkielmassani esiintyi myös teemoja, joita käsittelin vain pintaraapaisun tasolla. Tarkastelin erilaisia uhrinarratiiveja ja tulkintakehyksiä suhteessa journalismin objektiivisuuteen. En kuitenkaan mennyt syvälle objektiivisuuden problematiikkaan. Käytin tutkielmassani lähteisiini perustuvaa oletusta, että medialla on tapana alleviivata erityisesti naispuolisten uhrien avuttomuutta tai viattomuutta. Tämä näkemys jäi kuitenkin taustoittamatta ja syventämättä. Mitkä tällaisen ajattelun juuret ovat? Mistä johtuu,

että naiset oletetusti nähdään herkemmin viattomina ja holhousta vaativina avuttomina uhreina?

Nähdäkseni median uhrinarratiivien ja rikosraportoinnissa käytettyjen tulkintakehysten tutkimukselle on paikkansa erityisesti tässä ajassa. Rikostapausten mediakäsittelyssä voi nähdä viihteellistymisen piirteitä, kun tosielämän rikostapauksiin pureutuvat true crime -ohjelmat astuvat enenevässä määrin samalle pelikentälle perinteisen rikosjournalismin kanssa. Kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisikin perinteisen rikosuutisoinnin ja rikoksia käsittelevien journalististen podcastien välinen vertailu. Tällöin voisi tutkia, onko käsittelytavoissa merkittäviä eroja ja onko podcast-formaatin suosion kasvu muuttanut myös perinteisen rikosjournalismin tyyliä.

LÄHTEET

Christie, Nils. 1986. The ideal victim. Teoksessa *Revisiting the ideal victim – developments in critical victimology*, toim. Duggan M. 2018. Bristol: Policy Press.

Entman, Robert M. 1993. "Framing: Toward Clarification of a fractured Paradigm." *Journal of communication* 43 (4) 51–58.

Höijer, Birgitta. 2004. "The discourse of global compassion: the audience and media reporting of human suffering." *Media, culture & society*, 26 (4) 513–531.

Jeanis, Michelle N. & Ráchael A. Powers. 2017. "Newsworthiness of missing persons cases: an analysis of selection bias, disparities in coverage, and the narrative framework of news reports." *Deviant Behaviour* 38 (6). 668–683.

<https://doi.org/10.1080/01639625.2016.1197618>.

Karvonen, Erkki & Aki Harju. 2016. "Lipeä yllätti Talvivaaran – onnettomuusnarratiivi ja onnettomuuden kehys kaivoskirjoittelussa. *Media & Viestintä* 39 (3) 184–208.

Koljonen, Kari & Risto Kunelius. 2005. On vain yhteinen suru – Onnettomuusjournalismin muutossuuntia Kuurilasta Konginkankaalle 1957–2004. Teoksessa *Journalismikritiikin vuosikirja 2005*, toim. Rahkonen J. Tampere, journalismin tutkimusyksikkö.

Kivistö, Aino. 2016. Kadonneen valkoisen naisen syndrooma Ilta-Sanomien ja MTV:n verkkouutisissa, opinnäytetyö, Haaga Helia ammattikorkeakoulu.

Lindgren, Mia. 2016. "Personal narrative journalism and podcasting." *The Radio Journal: international studies in broadcast and audio media* 14 (1) 23–41.

Moore, Sarah E.H. 2014. *Crime and the media*, Red Globe Press.

Mäkipää, Leena & Tuomo Mörä. 2009. Henkirikos yhdistää. Teoksessa *Journalismi murroksessa*, toim. Väliverronen E. Helsinki: Gaudeamus.

Seppänen, Janne & Esa Väliverronen. 2012. *Mediayhteiskunta*. Tampere: Vastapaino.

Smolej, Mirka. 2011. "News Media, Crime and Fear of Violence." Väitöskirja, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-704-402-8>.

Stillman, Sarah. 2007. "The missing white girl syndrome: disappeared women and media activism." *Gender & Development* 15 (3). 491–502.
<https://doi.org/10.1080/13552070701630665>.

Tuchman, Gaye. 1978. *Making news*. Free Press.

Waldre, Claire. 2008. "Crime reporting." Teoksessa *Pulling Newspapers Apart: Analyzing Print Journalism*, toim. Franklin B. Taylor & Francis Group.

AINEISTOLUETTELO

Julkisen sanan neuvosto. 2011. "Journalistin ohjeet ja liite", https://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/.

Niemi, Marko. 2020. "Tapaus Raisa Räisänen – podcastin tekijä kertoo, miksei vuosikymmeniä vanha katoaminen jätä häntä rauhaan vieläkään." Yle, 13.10.2020.
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2020/10/13/tapaus-raisa-raisanen-podcastin-tekija-kertoo-miksei-vuosikymmenia-vanha>.

Niemi, Marko. 2020. "Viimeinen johtolanka", osat 1 ja 2, Yle, podcast, julkaistu 13.10.2020. <https://areena.yle.fi/audio/1-50640986>.

Rimpiläinen, Tuomas. 2019. "Raisa Räisäsen katoamisen tutkinta muuttuu murhatutkinnaksi". *Aamulehti*, 20.9.2019. <https://www.aamulehti.fi/rikos/art-2000007556987.html>.

Uutismedian liitto. 2021. Juttutyypit. <https://juttutyypit.fi/>.